

DESTRUKTYVIOJI MENO RECEPCIJA: VANDALAI AR ŠIUOLAIKINIAI IKONOKLASTAI?

Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS

Saltoniškių g. 58

LT-08105 Vilnius

zilvine@gmail.com

Straipsnis skiriamas recepcijos sociologijai – sudedamajai dabartinių meno tyrimų sričiai. Nagrinėjant meno kūrinų funkcijas ir vaizdo kultūros reiškinių poveikį visuomenei ir jos grupėms, kolektyvinei savimonei ir sąmoningumui, svarbu suvokti socialinius, istorinius bei ideologinius meno funkcionavimo kontekstus ir išsiaiškinti šiuolaikinio meno recepcijos galimybes. Taikant meno sociologijos prietis, aptariamos destruktivosios Lietuvos meno recepcijos apraiškos, dažniausiai viešuose aptarimuose vadinamos vandalizmu. Destruktivosios meno recepcijos pobūdį siekiama įvardyti pasitelkiant *modernaus ikonoklazmo sąvoką*.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: meno recepcija, šiuolaikinis ikonoklazmas, taktinis vandalizmas.

Meno recepcijos sociologiją kaip atskirą meno sociologijos atšaką kūrė ne vienas mokslininkas, tačiau labai svarbi XX a. antrojoje pusėje Pierre'o Bourdieu ir jo šalininkų išplėtotą ir įtvirtintą meno sociologijos mokyklą, kuri radikaliai transformavo meno sociologijos sampratą, nutrynė humanitarinių ir socialinių mokslų ribas, objektų ir metodų hierarchiją ir iš esmės perorientavo šiuolaikinių meno reiškinių tyrimus. Meninio lauko sociologijoje įtvirtinta nuostata apie meno kūrėjų, kūrybos proceso ir meno vartotojų bei recepcijos reiškinių tyrimų lygiavertiškumą ir neatsiejamumą tapo šiuolaikinės menotyros pagrindu. Suprantama, kad meno kūriniai negali būti tyrinėjami vien kaip uždari tekstai – tai vaizdinės kultūros, meninio lauko ar meno pasaulio

produktai, kuriuose susipina menininkų ar kitų meninio lauko dalyvių estetiniai, meniniai, etiniai, politiniai ar kitokie siekiai, nuostatos ar pažiūros, o kartu ir paties meninio lauko ar politinės bei kultūrinės galios institucijų primestos išorinės taisyklės ir apribojimai. Šiuolaikiniai meno kūriniai kaip savarankiški objektai gyvuoja ne vien sakralioje galerijos ar muziejaus erdvėje, bet ir profaniškoje – viešojo kasdienio gyvenimo sferoje. Šiandienis menas atlieka ne vien estetines, bet ir socialines, istorines, kultūrinės ar politines funkcijas, todėl suprantama, kad ir patys meno kūriniai tampa socialinių, politinių ar kultūrinių diskursų sankirtos vieta.

Tačiau recepcijos sociologiją verta išplėsti antropologiniu požiūriu. Sociologijos ir antropologijos

filosofo Emmanuelio Levino veido fenomenologija¹³. Pavyzdžiui, akių spalvos stebėjimas – tai ne vien socialinis ryšys su kitu. Veido destrukcija neatsiejama nuo etikos, o empiriniai stebėjimai aki-vaizdžiai įrodo, kad veidas, vertinant kitą asmenį, svarbesnis nei kitos kūno dalys. Ne veltui demonų kūnai papildomi daugybe galvų ir veidų. Veidas išreiškia kūną ir yra pagrindinė žmogaus kūno vieta, kurioje galime pažvelgti į žmogaus vidinio pasaulio gelmes. Galva ir veidas yra žmogaus sielos vieta. Todėl ne vien istorinėse religinio ikonoklazmo apraiškose, bet ir šiuolaikinėje meno ir kultūros objektų destrukcijoje dėmesys telkiamas į veidą: akis, burną ar nosį.

Galima išskirti keletą pagrindinių naujojo paminklo interpretacijų¹⁴. Pirma, jei Lietuvą kūręs Mindaugas gyventų šiandienėje Lietuvoje, jis nenorėtų matyti vykstančių negerovių. Kita vertus, Mindaugas yra politinės galios simbolis, todėl naujasis paminklas galės simbolizuoti šiandienę Lietuvos politinę valdžią, nematančią Lietuvos žmonių ir nekalbančią su jais (akla ir nebyli), ar bailaus prisitaikančio politiko tipą (nieko nematantis ir nekalbant, bet viską girdintis). Sykiu tai Lietuvos politinės sistemos kritika (pamiršo užklijuoti ausis, tinkamiausias šiandienos lietuviškas simbolis, valstybės politikos nebeliko – tik klanų interesai). Trečia, naujasis paminklas – tai Lietuvos žmonių simbolis (Lietuvoje galima gyventi tik stengiantis nematyti ir negirdėti, kas aplinkui vyksta, lietuviai tyli kaip baudžiauninkai).

Svarbu paminėti, kad šio atvejo vertinimuose taikomas estetiškių vertybių registras. Tai jį skiria nuo maišelių atvejo. Nors diskusijose estetiniu ir meniniu požiūriu paminklas vertinamas kritiškai, sutinkama, kad estetiški ar meniniai paminklo vertinimai negali būti niokojimo priežastis. Sisteminga ir

¹³ Emmanuel Levinas, *Totalité et infini*, Nijhoff, La Haye, 1961.

¹⁴ Remiantis straipsnio komentaris: Lilija Valatkienė, *op. cit.*

3. 2009 m. birželio 30 d. ataka prieš Mindaugo paminklą (skulptūros autorius R. Midvikis), Vilnius

30 June 2009. Attack against Mindaugas monument (author of the sculpture R. Midvikis), Vilnius

organizuota kultūros – meno, literatūros ar mokslo kūrinių – destrukcija dažniausiai vertinama kaip išpuolis prieš žmonių ir žmogiškas kolektyvines vertybes; nepagarba istorijai ir istorinėms asmenybėms bei paveldui, apolitiškumas, nutautėjimas, nužmogėjimas. Remiamasi etinių, tautinių ir politinių vertybių registrais ir pabrėžiama, kad, nepaisant meninės kokybės, menininko istorijos ir Mindaugo asmenybės vietos Lietuvos istorijoje (vertinama neigiamai – išdavikas, žemaičių priešas, arba teigiamai – vienijo žemes, priėmė krikštą iš Romos, sukūrė valstybę). Kadangi niekas atsakomybės už įvykį neprisiėmė, diskutuota, kas galėtų būti jo autoriai. Tradiciškai tokiose diskusijose autorystė priskiriama veikiant neapykantai kitokiam. Tautiniu ar etniniu pagrindu – žemaičiai (nes nepripažino Mindaugo karaliumi), lenkai, rusai ar kartais žydai; politiniu pagrindu – patriotiškai nusiteikęs lietuvis, partijos atstovas (komunistas), lietuvis kosmopolitas. Arba sakoma, kad vandalas tautybės neturi, yra nužmogėjęs, politinės sąmonės neturintis individas.

Akivaizdu, kad straipsnyje aptartos atakos svyruoja tarp estetinio, politinio ikonoklazmo ir taktinio dekoratyviojo vandalizmo.

Pirmoji dėl konceptualumo stokos vadintina dekoratyviuoju vandalizmu; antroji labiausiai priartėja prie ikonoklazmo paradigmos; trečioji, nors ir nėra duomenų apie išpuolio dalyvių skaičių, programą ir tikslus, yra konceptualaus politinio pobūdžio ir tai leidžia įvykį su išlygomis vadinti politinio ikonoklazmo apraiška, socialiai legitimuotu veiksmu. Apibendrinant reikia pasakyti, kad

suvokimo problemų įtraukimas į meno sociologijos tyrinėjimų lauką atskleidė kitokį požiūrį į meno kūrinio ir sociokultūrinių aplinkybių sąsajas. Kaip parodė glaustas lietuviško meninio ikonoklazmo ir vandalizmo reiškinių tyrimas, dabarties menotyros ir meno sociologijos tyrinėjimų strategijos atskleidžia meno funkcijas šiuolaikinėje visuomenėje, vertybių registrus, taikomus vertinant meno kūrinius, meno ir publikos tarpusavio sąveiką, išaiškina jo poveikį meninės formos ir jos suvokimo kaitos dėsningumams.

Gauta 2009-10-02

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Diržys Redas, „Radikalių priemonių ribos ir prasmė“, in: *Literatūra ir menas*, 2008-11-14, Nr. 3212, p. 5.

Gamboni Dario, *The Destruction of Art. Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution*, London: Reaktion Books, 1997.

Gamboni Dario, *Un iconoclasme moderne. Théories et pratiques contemporaines du vandalisme artistique*, Zurich et Lausanne, 1983.

Gauvard Claude, „Crime, État et société en France à la fin du Moyen Âge“, in: *De grace especial*, Paris: Publications de la Sorbonne, 1991, t. 2, p. 726.

Jackevičius Mindaugas, „Latvis paskaitos metu ant studentų išpylė du kibirus išmatų“, in: *Delfi.lt*, [interaktyvus], 2008-09-12, [žiūrėta 2008-09-20], <http://www.delfi.lt/news/daily/crime/article.php?id=18516114>.

Knystautas Algirdas, „Judėjimų „Už gamtą“ Lietuvoje jau, ko gero, trys“, in: *Lietuvos rytas*, [interaktyvus], 2008-11-14, [žiūrėta 2008-11-15], <http://www.lrytas.lt/-12266400361225493827-jud%C4%97jim%C5%B3-u%C5%BE-gamt%C4%85-lietuvoje-jau-ko-gero-trys.htm>.

„Laisvojo menininkų universiteto susitikimą sutrikdė išmatų akcija“, in: *Balsas.lt*, [interaktyvus], 2008-09-12, [žiūrėta 2008-09-20], <http://www.balsas.lt/>

naujiena/213262/laisvojo-menininku-universiteto-susitikima-sutrikde-ismatu-akcija-video/rubrika:naujienos-lietuva-kriminalai.

Levinas Emmanuel, *Totalité et infini*, Nijhoff: La Haye, 1961.

„Maišelius statuloms movė „žalieji“, in: *Kauno diena*, [interaktyvus], 2008-11-12, [žiūrėta 2008-11-15], <http://kauno.diena.lt/naujienos/kriminalai/maiselius-statuloms-move-zalieji-176977>.

Valatkienė Lilija, „Vandalai Vilniuje užlipdė karaliui Mindaugui akis ir burną“, in: *Lietuvos rytas*, [interaktyvus], 2009-06-30, [žiūrėta 2009-06-30], <http://www.lrytas.lt/-12463446311245828292-vandalai-vilniuje-u%C5%BElipd%C4%97-karaliui-mindaugui-akis-ir-burn%C4%85-papildyta-nuotraukos.htm>.

„Vilniaus paminklus maišeliais „puošusiems“ aktyvistams gresia bauda“, in: *Delfi.lt*, BNS pranešimas, [interaktyvus], 2008-11-12, [žiūrėta 2008-11-15], <http://www.delfi.lt/news/daily/ecology/article.php?id=19244389>.

„Vilniuje ant menininkų galvų liejosi išmatos. Ant galerijos sienų – vakar dienos išpuolio ženklai“, in: *Lietuvos rytas*, [interaktyvus], 2008-09-12, [žiūrėta 2008-09-20], <http://www.lrytas.lt/-12212144151220635509-vilniuje-ant-meninink%C5%B3-galv%C5%B3-liejosi-i%C5%A1matos-dar-papildyta.htm>.

DESTRUCTIVE ART RECEPTION: VANDALS OR CONTEMPORARY ICONOCLASTS?

Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė

KEYWORDS: art reception, contemporary iconoclasm, tactical vandalism.

SUMMARY

The sociology of reception is a constituent part of research in contemporary art. When examining the functions of artworks and the effect of the phenomena of visual culture upon society and its groups as well as upon collective self-consciousness and consciousness, it is important to perceive the social, historical and ideological contexts of the functions of art and to clarify the possible receptions for contemporary art. Therefore, this article uses the approaches of the sociology of art in order to discuss the manifestations of destructive reception of Lithuanian art that are often referred to as vandalism in public discourse.

The concept of *modern iconoclasm* has been invoked in an attempt to describe the nature of the destructive forms of artistic reception. The contemporary Swiss art historian Dario Gamboni was one of the first to adopt the concept of *iconoclasm* when examining contemporary cases of art destruction. *Iconoclasm* is usually described as a collective and organized form of the destruction of art and cultural objects that has a clear program of actions; it is based on political, cultural, aesthetical, artistic, religious or other reasons. Thus, iconoclasm can be political, aesthetical, etc. The cases of tactical vandalism – manifestations of “conscious tactics” planned in advance – can be seen to correspond with the paradigm of iconoclasm, while in most cases the term of “vandalism” is applied to the situations when damage is done to artistic and cultural objects by

solitary persons. The ambiguous nature of the first gesture of attack and its lack of conceptualization does not allow for the act of vandalism to be legitimised as a manifestation of aesthetical and political iconoclasm; most likely, it should be referred to as tactical vandalism.

Traditionally the authenticity of the artist is associated with disconcertment, originality, sincerity, gentleness, seriousness, rationality and inspiration. Those criteria are applied to the domain of sacral art and profane spaces differently. For the participants of the art scene, originality and inspiration bear more importance, while in the sphere of artistic consumption, the criteria of honesty and rationality are most relevant. When applying the criteria of rationality, contemporary art is treated as stupid, nonsensical or absurd. The contents of contemporary “art” are seen as absurd and meaningless while its form and expression, as disgusting. Its opponents maintain that such art does not require artistic mastery or technical knowledge, while the material used to create art is “not artistic” and repugnant. Its creators seemingly lack honesty and aim only at provoking negative emotions in the viewer. The authenticity of the artist is called into question by arguing that such art can be created by anybody and one does not even have to be an artist. Having examined the second case of vandalism, the conclusion is made that the event has an iconoclastic program of actions (organized, collective, etc.). In the case of the third attack, it is claimed that, even in the absence of information regarding the number of participants, their program and objectives, the conceptual political nature of the attack allows us, with some reservations, to name the event as a socially legitimated manifestation of political iconoclasm.